

Fabrika İşçilerinde Alkol Kullanımı

Dilşad Save CEBECİ*, Melda KARAVUŞ, Sema AYTAÇLAR**, Osman HAYRAN

ÖZET

Kocaeli ilinde bir fabrikada yapılan bu araştırmada işçilerin % 34.0'ının halen alkol almakta olduğu, % 15.7'sinin de içip bıraktığı saptanmıştır. Halen alkol almakta olan ya da içip bırakmış işçilerin yarısından fazlasının (% 63) 20 yaşın altında ilk kez alkol aldıkları ve % 67'sinin eğlence, merak, özenti gibi nedenlerle alkolü almaya başladıkları ortaya çıkmıştır. Halen alkol kullanmakta olan işçiler gerekçe olarak öncelikle ekonomik nedenleri göstermişlerdir (% 24.5). Ekonomik nedenler ayrıca alkole yeniden başlamanın (% 20.3) ve alkolü bırakmak istemenin de (% 44.1) ilk gerekçesi olarak bildirilmiştir. Sigara kullananlar arasında alkol kullanımının sigara kullanmayanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha fazla olduğu da araştırmada saptanan bir başka bulgudur ($x^2=38.35, p<0.001$).

Anahtar kelimeler: Fabrika işçileri, alkol kullanımı, alkol kullanma nedenleri

Düşünen Adam; 1977, 10 (2): 30-34

SUMMARY

In this study 34.0 % of all the workers working in a factory in the province of Kocaeli was found to be consume alcohol; whereas 15.7 % of the workers were ex-users. More than half of the present alcohol users and ex-users have drunk alcohol before age (63 %) and (67 %) of them have started to drink for fun or for curiosity. However, the present alcohol users stated that the reason for drinking was primarily (24.5 %) economic hardships. Economic hardships were also the primary reasons for restarting (20.3 %) and wanting to quit (44.1 %) alcohol. Smokers used significantly more amount of alcohol than nonsmokers ($x^2=38.35, p<0.001$).

Key words: Factory workers, alcohol consume, reasons for alcohol consume

GİRİŞ

Alkol kullanımı, gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerde geçtiğimiz son 25-30 yıl içinde önemli artış göstermiştir (6,7,9). Ancak gelişmiş ülkelerde, bu artış daha fazla olup, % 300'lerin de üzerindedir (4,6,7,9,12).

Fiziksel, ruhsal, sosyal ve kültürel birçok etkenin alkol kullanımına neden olduğunu belirten araştırmacılar, en çok yaşanan çevre ve çalışma ortamı

üzerinde durmaktadırlar (1,3,10,12). Çalışma ortamlarındaki alkol problemleri, kazalar, alkol yoksunluğuna bağlı sorunlar ve üretkenlikte azalma olarak görülmektedir (5). Akşamdan kalma hali ve entoksikasyon, insanı bir değerler bütünü olarak düşündüğümüzde, kalitesinde, ahlaki değerler ve standartlarında önemli etkiler oluşurur.

Burada söz konusu olan sadece verimlilikte azalma ve kaybolan zamanın maliyete etkisi değil, aynı zamanda çalışanın yetersiz hale gelmesi veya işinden

* Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı

** Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, Alkol ve Madde Tedavi ve Araştırma Merkezi

erken bir dönemde ayrılmak zorunda kalması ve önemli bir eğitim yatırımı sayılan tecrübeli işçinin de kaybı demektir (11). Alkolün çalışma performansının bozulmasına neden olduğuna ilişkin yaklaşımların artması, iş yerlerinde alkole karşı bir politikanın geliştirilmesine yol açmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde, kırsal alandan, sanayileşen kentlere göçeden, çoğunlukla en elverişsiz yaşam koşullarının bulunduğu, yarı-kırsal alanda oturan, köy ve kentin farklı kültürü arasında bocalayan ve bir yandan alışkın olmadığı kapalı gürültülü ve riskli fabrika ortamında çalışan işçilerde alkol kullanımının daha yoğun olarak görüldüğü bildirilmektedir (1,3). 1987'de kronik alkolizmin epidemiyolojisi üzerine yapılmış bir araştırmada, iş uyumu ile alkolizm arasında anlamlı bir ilişki saptanarak, alkol bağımlılarının % 58.3'ünün birkaç kez iş değiştirdiği ve hala değiştirmeyi düşündüğü, % 79'unun ise mesleğiyle uyum yapamadığı belirtilmiştir (8).

Ülkemizin önemli sanayi bölgeleri arasında yer alan ve köyden kente göçün fazla olduğu Kocaeli bölgesinde işçilerde alkol kullanımı, kişisel değişkenleri ve işyerine ilişkin değişkenleri incelemek amacıyla bu araştırma planlanmış ve gerçekleştirilmiştir.

GEREÇ ve YÖNTEM

Tanımlayıcı nitelikteki bu araştırma, Kocaeli ilinde kamu sektörüne ait bir kağıt fabrikasında çalışan 3000 işçi arasından örneklemeyle seçilen 321 işçide gerçekleştirilmiştir. Fabrikanın 6 ana bölümden (kağıt, oluklu mukavva, selüloz, enerji, bakım ve nakliyat) oluşması nedeniyle, küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır. 21 işçinin anketleri çeşitli nedenlerle geçersiz kabul edilerek 300 işçinin sonuçları değerlendirmeye alınmıştır.

Önceden hazırlanan ve ön denemesi yapılarak son şekli verilen anket formları tıp öğrencileri tarafından gözlem tekniğiyle işçilere uygulanmıştır. Anketlere işçinin adı, soyadı yazılmamış, kapalı zarflara konan anketler işçiler tarafından sandıklara atılmıştır. Bu şekilde işçilerin sorulara çekinmeden gerçekçi yanıt verecekleri düşünülmüştür. Veriler kodlanarak değerlendirilmiş ve istatistiksel analizlerde ki-kare testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Kocaeli ilinde bir fabrikada yapılan bu araştırmada işçilerin % 34'ünün halen alkol almakta olduğu, % 15.7'sinin de içip bıraktığı saptanmıştır (Tablo 1). Öğrenim düzeyi ile alkol kullanma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır ($\chi^2=2.02$, $p>0.05$). Ancak alkoli içip bırakanların ve halen içmekte olanların yüzdesi birlikte değerlendirildiğinde bu durum en fazla ortaokul mezunlarında (% 60.3) en az da ilkökul mezunlarında (% 46.4) görülmüştür. Ortaokul mezunları, eğitimlerini yarım bırakmış grup olarak iş yaşamında da beklediği yere gelememenin ya da belki de bir ilkökul mezunu gibi çalıştırılıyor olmanın acısıyla daha fazla alkol alıyor olabilirler. Oysa gelişmekte olan bir başka ülkede yapılan bir çalışmada alkol alma oranı en fazla üniversite mezunlarında gözlenmiştir (6).

Beyaz yakalılarda, mavi yakalılara kıyasla anlamlı ölçüde daha fazla alkol kullanılması bu kaynak çalışmanın (6) sonuçlarını desteklemektedir (Tablo 1) ($\chi^2=9.158$, $p<0.025$). Çoğunluğunu lise-üniversite mezunlarının oluşturduğu beyaz yakalılar, çoğunluğunu ilkökul mezunlarının oluşturduğu mavi yakalılardan daha fazla alkol kullanmaktadırlar. Yönetici kadrodaki beyaz yakalılar yönetim ve işletme anlamında fabrikanın tüm sorumluluğunu yüklenmeleri ve çoğunlukla masa başında tek tip iş yaparak monotonluk nedeniyle rahatlamak için daha fazla alkol alıyor olabilirler. Psikolojik yüklenmenin alkol alımına neden olduğunu öne süren araştırmalar bulunmaktadır (1,3).

Bu araştırmada ayrıca alkol alma oranının monoton iş yapanlarda (% 47.3) ile masa başında iş yapanlarda ve % 43.6 ile ayakta tek tip iş yapanlarda), ayakta çeşitli işler yapanlardan (% 29.7) daha fazla olduğu saptanmıştır. Ancak fark anlamlı değildir ($\chi^2=5.15$, $p>0.05$) (Tablo 2). Çalışma koşullarının güçlüğünün de alkol alımını artıran bir etken olduğu bildirilmiştir (1,3,10,12). Vardiyalı, bir başka deyişle 1600-0800 arası değişik saatlerde çalışanlarda alkol kullanma oranının daha fazla olduğu saptanmıştır ($\chi^2=2.517$, $p>0.05$) (Tablo 2). Bu işçiler uykusuzluk zamanlarındaki kayma nedeniyle, bozulan fizyolojik dengelerini alkol alıp düzeltmeye çalışıyor olabilirler.

Tablo 1. Alkol kullanma durumunun işçilerin öğrenim düzeyi ve meslek kapsamına göre dağılımı

	ALKOL KULLANMA DURUMU							
	İçiyor *		İçmiş, bırakmış		Hiç içmemiş		Cevapsız	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Öğrenim düzeyi								
Okul bitirmemiş	-	-	-	-	3	60.0	2	40.0
İlkokul mezunu	45	32.1	20	14.3	60	42.9	15	10.7
Ortaokul mezunu	30	41.1	14	19.2	26	35.6	3	4.1
Lise-yüksekokul	27	32.9	13	15.9	36	43.9	6	7.3
Toplam	102	34.0	47	15.7	125	41.7	26	8.6
$X^2=2.02$ (birinci satır ve cevapsız sütunu atılarak uygulanmıştır ($p>0.05$)).								
Meslek kapsamı								
Mavi yaka	60	29.6	33	16.3	95	46.8	15	7.3
Beyaz yaka	42	43.3	14	14.4	30	30.9	11	11.3
Toplam	102	34.0	47	15.7	125	41.7	26	8.6
$X^2=2.02$ (cevapsız sütunu atılarak uygulanmıştır ($p<0.025$)), * yüzdeler satır yüzdeleridir.								

Tablo 2. Alkol kullanma durumunun işçilerin işin türü, çalışma zamanına göre dağılımı

	ALKOL KULLANMA DURUMU							
	İçiyor *		İçmiş, bırakmış		Hiç içmemiş		Cevapsız	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İşin türü								
Masa başında	17	47.3	7	19.4	12	33.3	-	-
Ayakta tek tip	17	43.6	4	10.3	16	41.0	2	5.1
Ayakta çeşitli	63	29.7	35	16.5	91	42.9	23	10.9
Diğer	5	38.5	1	7.7	6	46.1	1	7.7
Toplam	105	34.0	47	15.7	125	41.7	26	8.6
$X^2=5.15$ (diğer satırı ve cevapsız sütunu atılarak uygulanmıştır ($p>0.05$)).								
Çalışma zamanı								
Vardiyalı**	93	40.4	31	13.5	86	37.3	20	8.7
Vardiyasız	29	32.2	16	17.7	39	43.4	6	6.7
Toplam	102	34.0	47	15.7	125	41.7	26	8.6
$X^2=2.517$ (cevapsız sütunu atılarak uygulanmıştır ($p>0.05$)), * yüzdeler satır yüzdeleridir, **vardiyalı çalışanlar saat 16-24 ya da 24-08 arasında dönüşümlüdür.								

İşyerinde çalışma süresi arttıkça alkol kullanma oranının da arttığı gözlenmiştir ($x^2=4.88$, $p>0.05$) (Tablo 3). Bu durum bir anlamda işyerinde çalışma süresi uzadıkça yine psikolojik yüklenmenin artmasıyla alkol kullanma oranının da artması şeklinde yorumlanabilirken, aynı zamanda önceleri merak, eğlence, özentî gibi nedenlerle alınan alkolün daha sonra alışkanlık yaparak bırakılmaz hale gelebileceğini de gösterebilir. Halen alkol almakta olan ya da için bırakmış işçilerin yarıdan fazlasının (% 63) 20 yaşın altında ilk kez alkol aldıkları ve % 67'sinin eğlence, merak, özentî gibi nedenlerle alkolü almaya başladıkları ortaya çıkmıştır (Tablo 4). Bu durum benzer araştırmalarla paralellik göstermektedir (2,7,10,12).

İlk kez Tablo 4'deki nedenlerle alınmaya başlanan alkol, işçilerin çoğunluğu (% 67.7)'si tarafından 10 yıl ve daha uzun süredir alınmaya devam etmektedir. Bir başka deyişle halen alkol kullanmakta olan 102 işçinin % 67.7'sinin 10 yıl ve daha uzun süredir, % 10.8'inin 7-9 yıldır, % 5.9'unun 4-6 yıldır, % 2.8'sinin ise 4 yıldan az süredir alkol kullandıkları saptanmıştır. Bu işçilerin % 12.8'i ise soruyu cevapsız bırakmıştır.

Alkol kullananların % 57.8'i rakı, % 17.9'u da bira içtiklerini ifade etmişlerdir, % 24.3'ü ise bu soruyu yanıtlamak istememişlerdir. Rakı kullanımı kültürümüzün bir özelliğidir. Oysa gelişmekte olan ülkelerde daha çok biranın tercih edildiği bildirilmek-

Tablo 3. Alkol kullanma durumunun işçilerin çalışma süresine göre dağılımı

Çalışma süresi	ALKOL KULLANMA DURUMU							
	İçiyor *		İçmiş, bırakmış		Hiç içmemiş		Cevapsız	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
10 yıl ve daha az	25	28.5	12	13.6	44	50.0	7	7.9
11-20 yıl	59	34.9	28	16.6	68	40.2	14	8.3
20 yıldan fazla	18	41.9	7	16.3	13	30.2	5	11.6
Toplam	102	34.0	47	15.7	125	41.7	26	8.6

$\chi^2=4.88$ (cevapsız sütunu atılarak uygulanmıştır ($p>0.05$)), * yüzdeler satır yüzdeleridir.

Tablo 4. Alkolün ilk alınma yaşı ve ilk alınma nedenine göre dağılımı

Yaş	İLK ALKOL ALMA	
	Sayı	%
11-15	21	14.0
16-20	73	49.0
21-25	15	10.0
26-30	5	3.0
31-35	2	1.0
Hatırlamıyor	33	23.0
Toplam	149	100.0

Neden	İLK ALKOL ALMA	
	Sayı	%
Eğlence	47	32.0
Merak	29	19.0
Özenti	24	16.0
Moral bozukluğu	15	10.0
İsrar	2	1.0
Hatırlamıyor	32	22.0
Toplam	149	100.0

tedir (10). Tüm alkol kullananların % 30'u haftada bir şişeden daha az, % 22'si 1-2 şişe, % 18'i 2 şişeden fazla alkol aldıklarını belirtirlerken, % 30'u ise bu soruyu yanıtlamamışlardır. Halen alkol kullanmaya devam edenlerde, alkölü alış nedenleri artık ilk alış nedenlerinden tamamen farklı bir tablo çizmektedir (Tablo 5).

Bu nedenler arasında birinci sırayı (% 24.5) ekonomik nedenler almaktadır. Ekonomik sorunlar içinde olanların daha fazla alkol aldığını ya da tam tersini savunan araştırmalara rastlanmaktadır (4,13). Ancak bu insanlar eğlence, merak, özenti gibi nedenlerle alkol almaya hiç başlamasalar, bugün ekonomik sorunları da olsa belki de hiç alkol kullanmayacaklardı.

Tablo 5. Halen alkol kullananların alkol kullanma gerekçeleri

Gerekçeler	İLK ALKOL ALMA	
	Sayı	%
Ekonomik	25	24.5
Aile sorunları	2	1.9
Arkadaş edinebilmek için	2	1.9
Diğer	60	58.9
Cevapsız	13	12.8
Toplam	102	100.0

Bunun bir başka kanıtı da, halen alkol kullanmakta olan 102 kişinin % 23.5'inin (24 kişi) giderek daha fazla alkol kullanmaya başladıklarını belirtmeleridir ve % 50.4'si gerekçe olarak bağımlılık oluştuğunu gösterirlerken sadece % 29'u ekonomik nedenleri, % 4.2'si de aile sorunlarını göstermişlerdir. İşçilerin % 16.6'sı da "diğer" ya da "cevapsız" şeklinde değerlendirilmiştir. Öyleyse alkol kullanımındaki artışın temel nedeninin aslında alışkanlık olduğu düşünülebilir. Ekonomik sıkıntılar, olayı sadece perçinlemektedir.

Halen alkol kullanmakta olan 102 kişinin % 62.7'si (64 kişi) alkölü bir dönem bıraktıkları halde yeniden başladıklarını ifade ederlerken, bunların % 20.3'ü "ekonomik nedenleri" % 6.3'ü "sosyal çevreye uyabilmeyi", % 1.6'sı "aile sorunlarını", % 46.8'i ise çeşitli "diğer" nedenleri gerekçe olarak göstermiş; % 25'i de bu soruyu yanıtlamak istememiştir. Bir başka araştırmada ise alkölü bırakanların % 16.3'ünün bir hafta gibi çok kısa bir dönem sonra tekrar başladığı belirtilmektedir (9).

Halen alkol kullananların % 33.3'ü alkölü bırakmak istememektedirler, % 14.7'si bu konuda kararsız, %

Tablo 6. İşçilerin alkol ve sigara kullanma durumu

	ALKOL KULLANMA DURUMU							
	İçiyor *		İçmiş, bırakmış		Hiç içmemiş		Cevapsız	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Sigara kullanma								
Kullanıyor	88	43.3	33	16.3	59	29.1	23	11.3
Kullanmıyor	14	14.4	14	14.4	66	68.1	3	3.1
Toplam	102	34.0	47	15.7	125	41.7	26	8.6

$\chi^2=38.35$ (cevapsız sütunu atılarak uygulanmıştır ($p<0.001$), * yüzdeler satır yüzdeleridir.

52.0'ı alkolü bırakmayı düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Alkolü bırakmak isteyenlerin yarıya yakını (% 44.1)'i gerekçe olarak ekonomik nedenleri, % 29.4'ü sağlıkla ilgili, % 5.9'u da dini nedenleri göstermiştir.

Ekonomik nedenler bu araştırmada alkolü halen kullanıyor olma, alkole yeniden başlama ve alkolü bırakma istemede ilk sırayı almaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi giderek aldıkları alkol miktarını arttırdıklarını ifade edenler, gerekçe olarak bağımlılık oluşturduğunu ilk sırada kabul etmektedirler. Alkolü bırakmak istemeyenlerin gerekçeleri arasında da bu konu yer almaktadır.

Gerekçe olarak "alışkanlık artık, kaybolmaz" ifadesini kullananlar % 9.4 oranındadır. Aldığı miktarı az bulduğu için alkolü bırakmak istemeyenler ise % 41.5 ve "içmekten zevk aldığını" gerekçe olarak gösterenler de % 24.5 oranındadır. Son iki oranı oluşturan kişilerin dikkatli olması gerektiği, bu yapıdaki kişileri ortaya çıkarmak için toplum taramaları yapılması ve alkol ve madde bağımlılığı konusunda sağlık eğitimi verilmesinin uygun olacağı Dünya Sağlık Örgütü tarafından da vurgulanmaktadır (1,3).

Toplum eğitim programları, alkolle ilgili problemlerin iş gücünün her alanında yaygın olduğunu aşikar hale getirmelidir. Alkolle ilgili programların olmadığı bir işyeri, kendi çalışanının sağlığını ve emniyetini, hizmet ve üretiminin kalitesini riske sokmaktadır (11). 1985-1990 yılları arasında Sovyetler Birliği'nde fabrikalar, bürolar ve eğitim kurumları gibi çalışma yerleri yanında günlük yaşamda da içki alışkanlığının kaldırılmasına yönelik çok geniş kap-

samlı bir Ulusal Alkol Programı sonucu kişi başına alkol tüketiminin azalması yanısıra alkolle ilgili yeti yetimine bağlı işgücü kaybında da üçte bir oranına yakın azalma olduğu bildirilmektedir (14).

Bu araştırmadan elde edilen bir başka sonuç da sigara kullananlar arasında alkol kullanımının, sigara kullanmayanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha fazla olduğudur ($\chi^2=38.35$, $p<0.001$) (Tablo 6). Sigara kullananların % 43.3'ü alkol de kullanmaktadır. Sigara kullanmayanların ise sadece % 14.4'ü halen alkol kullanmaktadır. Sigara kullanmayanların % 68.1'i alkolü de hiç kullanmamıştır. Araştırmalar sigara ve alkol alışkanlığının benzer özellikler gösterdiğini doğrulamaktadır (2,6).

KAYNAKLAR

1. Elekseev SS, Koshkina EA: Fighting alcoholism among industrial workers. World Health Forum 8:18-20, 1987.
2. Chandler WU: Banishing Tobacco. World Health, 8-10, 1986.
3. Kuusi P: Sales experiment in rural Finland. The Finnish foundation for alcohol studies. Lancet 1:310, 1949.
4. ILO/WHO Committee on Occupational Health: Epidemiology of work-related diseases and accidents. Geneva, 23, 1989.
5. Nath UR: Smoking in the third world. World Health 6-7, 1986.
6. O'Neill P: Health crisis 2000. London, Heinemann, 21-34, 1984.
7. Özel MA, Güleç C: Kronik alkolizm epidemiyolojisi üzerine bir araştırma. Ulusal Psikiyatri Kongresi Kitapçığı, 179-83, 1987.
8. Peto R: Alcohol related disease. The value of preventive medicine-ciba foundation symposium. 110:143-63, 1985.
9. Ritson EB: Environmental medicine. London, Heinemann 660-64, 1973.
10. Ritson B: Alcohol and work. Community and municipal action on alcohol. World Health Organization Regional Publications 56-67, 1995.
11. Severity of alcohol dependence and social/occupational problems: relationship to clinical and familial history. Alcoholism 5:660-64, 1988.
12. Spor-Çokan Y: Düşük ve yüksek sosyo-ekonomik düzeylerde sigara ve alkol kullanımı. 7-13, 1989.
13. The USSR's new alcohol policy. World Health Forum 11:246-52, 1990.